

МЕДІАЛЬНІ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ СТАНОВІ КОНСТРУКЦІЇ ГОТСЬКОЇ МОВИ: ТИПОЛОГІЯ ТВОРЕННЯ ТА ВЖИВАННЯ

Шапочкіна О.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212

E-mail: o.shapochkina@kubg.edu.ua

У статті здійснено спробу дослідити та реконструювати розвиток категорії стану готської мови. Стверджується, що оскільки медіопасивна парадигма готської мови була недосконалою, то категорія стану змушена була наповнитися, окрім класичних (медіопасив), альтернативними становими конструкціями (копула + дієприкметник II, конструкції із дієсловами IV класу).

Ключові слова: готська мова, категорія стану, медіопасив, дієслова IV класу, конструкція «копула + дієприкметник II», станова конструкція.

Шапочкіна О.В.

Медимальные и альтернативные залоговые конструкции готского языка: типология образования и употребления

В статье предпринята попытка исследовать и реконструировать развитие категории залога готского языка. Утверждается, что поскольку медиопассивная парадигма готского языка была несовершенной, то категория залога вынуждена была наполниться, кроме классических (медиопассив), альтернативными залоговыми конструкциями (копула + причастие II, конструкции с глаголами IV класса).

Ключевые слова: готский язык, категория залога, медиопассив, глаголы IV класса, конструкция «копула + причастие II», залоговая конструкция.

O. Shapochkina

Medial and alternative voice constructions of the Gothic language: typology of creation and use

The article investigates the medial and alternative voice constructions of the Gothic language. The problem of the evolution of the category of voice in the old Germanic languages, including the Gothic language, is acutely controversial. The article studies the typology of creation and use of voice constructions of the Gothic language. The main objective was the isolation of typological characteristics in the category of voice of the Gothic language. The author considers and reconstructs the development of the category of voice of the Gothic language. As mediopassive paradigm of the Gothic language was imperfect, the category of voice had to be filled, except for the classic (mediopassive), with alternative voice constructions (copula + participle II, constructions with verbs of the IVth class). The author proved that medial constructions in the Gothic language formed the main link of voice opposition to the active voice. The author highlights the idea that the relation of Gothic forms of the active voice and medioapassive is asymmetrical: mediopassive "attracted" to itself the variety of voice constructions with different structure but with the same meaning, such as verbs with -nan and copula + participle II. The author treats this process as "voice alternative" "voice modeling" or "voice developments". Designated relations are explained by incompleteness of paradigmatic row of "indicative mood — mediopassive". Despite of the variety of means to express meanings related to the category of voice the author notes that there was no common grammatical paradigm of voice in the Gothic language. The ambiguity of the same form and category interwoven with existing synonymous formations, which in turn created contradictoriness and opposition of use of the old Germanic voice constructions.

Key words: the Gothic, category of voice, mediopassive, verbs of the IVth class, construction "copula + participle II", voice construction.

Вступ. Готська мова належить до східно-германської підгрупи германської групи індоєвропейської мовної сім'ї. На сьогодні ця мова є мертвою і відома нам переважно з писемних пам'яток IV ст., проте її станові конструкції почали розвиватися ще з того часу. **Мета** статті полягає у дослідженні типології категорії стану готської мови. Основним завданням є вивчення

особливостей використання медіальних та альтернативних станових конструкцій у готській мові. **Актуальність** дослідження не викликає сумнівів, оскільки проблема еволюції категорії стану в давньогерманських мовах, зокрема у готській, є однією із гостро дискусійних.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез. Досліджували готську

мову такі науковці: Я. Грімм, М. Гухман (станові протиставлення у готській мові), С. Дубінін, М. Бондаренко, Л. Майер, Х. Герінг, В. Браун, Б. Дельбрюк, О. Тетеревьонков (фонологія, морфологія та синтаксис готської мови), Н. Ніколаєва (культура мови готів), Е. Прокош (порівняльні аспекти готської граматики), В. Штайнберг (граматичні конструкції готської мови) та ін. Зокрема, готський медіопасив досліджували В. Євченко, М. Лебедько, Ю. Жлуктенко, Т. Яворська, Б. Задорожній, Е. Макаєв та ін.

Методологія дослідження. Загальновідомо, що у готській мові існувала опозиція «актив — медіопасив». Готський активний стан індикатив мав розвинену систему особових флексій і виражав реальність активної дії, напр.: гот. *ip ik qifa izwis ni andstandan allis þamma unseljin; ak jabai hvas þuk stautai bi taihswon þeina kinnu, wandeit imma jah þo anþara (Matv., V, 39) / але я кажу вам, щоб не противились злomu: але хто вдарить тебе у праву щoку твою, підстав йому й другу [7].*

Медіальні (медіопасивні) конструкції у готській мові утворювали основну ланку станового протиставлення із активним станом. Відношення готських форм — активний стан та медіопасив — асиметричне: медіопасив «притягував» до себе різні за структурою, проте однотипні за становими значеннями конструкції, а саме: дієслова на *-nan* та копула + дієприкметник II. Цей процес можна назвати «становою альтернативою», «становим моделюванням», або «становим зрушенням». Окреслені відношення пояснюються неповнотою парадигматичного ряду «дійсний стан — медіопасив».

Насамперед розглянемо детальніше особливості творення готського медіопасиву. У готській мові існувала досить розвинена парадигма медіопасиву презенса, що свідчить про деякі архаїчні риси готської дієвідміни. Парадигматичне значення медіопасиву полягає у поєднанні значень середнього і пасивного стану. Готський медіопасив (середньо-пасивний стан) показував спрямування дії на суб'єкт, а також виражав дію суб'єкта, що зворотно спрямовувалася на самого діяча чи додатково характеризувала його через неназваний об'єкт. Форми медіопасиву протистояли формам активного стану в парадигматичному значенні «доцентрованість (спрямованість) дії на самого діяча / відцентрованість (неспрямованість) дії на діяча». Медіопасив також показував стан інактивного суб'єкта, тобто стан суб'єкта, який сам не є виконавцем дії, або неперехідність, обмеженість дії сферою суб'єкта. У деяких випадках протиставлення має значення перехідності / неперехідності або активності / інактивності суб'єкта, пор., напр.: гот. *Afletanda frawaurhteis izos managons (L., VII, 47) / Численні гріхи її прощені [7].*

За твердженням М. Гухман [2], у системі готського активу були наявні дві часові форми —

презент та претерит, два дієприкметники та інфінітив, а у системі медіопасиву — лише теперішній та майбутній часи. Цей розподіл зумовив під'єднання інших структурних одиниць до медіопасиву — дієслів IV класу (зворотність та взаємність), конструкції *wisan* та *wairþan* + дієприкметник II (минулий час). Порівнюючи всі окреслені вище конструкції, не завжди можна чітко провести межі їх вживання. Це пояснюється існуванням синонімічних зв'язків між ними, здатність готського медіопасиву поєднуватися із перфектними префіксами. В. Штайнберг [6] свого часу намагався довести, що готський медіопасив виражав не медіальність, а пасивність, навіть переважали рефлексивні відтінки, прим. дієслівні конструкції із зворотним займенником, напр.: гот. *ogan sis* «боятися», *idregion sis* «каються». Однак М. Гухман було доведено, що пасивність та зворотність медіопасиву — це лише його відтінкові значення, оскільки переклад на готську мову здійснювався з давньогрецької, якій, у свою чергу, були притаманні нечіткість та багатозначність станових конструкцій [2].

Ми погоджуємося із дослідницею, яка у своїй монографії «Розвиток станових протиставлень у германських мовах» (1962) [2] довела, що готський медіопасив ніколи не характеризував суб'єкт-підмет як виконавця ознаки, окресленої медіопасивною формою. На доказ цього порівнюємо уривки з готської Біблії, напр.: гот. *unte jabai afletiþ mannam missadedins ize / якщо відпустили людям їх гріхи — afletanda frawaurhteis izos managons (K., I, 7) / відпускаються багато її гріхів [7].*

Крім того, змістову структуру опозиції готський актив — медіопасив можна унаочнити, напр.: гот. *jah ni stojid, ei ni stojaindau; ni afdomjaid, ja ni afdomjanda; fraletaid, ja fraletanda (L., VI, 37) / не судіть, щоб не бути судимими; не кляніть, не будете проклятими; прощайте і будете прощеними [7].* Більш детальний аналіз дав можливість схарактеризувати різні ознаки готського медіопасиву: невідцентровість процесу готського медіопасиву уточнюється в одних контекстах як відцентровість, в інших — як інклюзивність, обмеженість сфери суб'єкта; а неможливість охарактеризувати суб'єкт-підмет як виконавця ознаки уточнюється в одних випадках як афіційованість суб'єкта-підмета, а в інших — як його інактивність, напр.: гот. *Ei hauhjaidau sunus gudis þairh þata (J., XI, 4) / щоб син людський за це підвищується [7]* (відцентровість процесу та афіційованість суб'єкта); *Ni uslukaindau daurons (Neh., VII, 3) / нехай не відчиняться ворота [7]* (відцентровість процесу без найменування діяча); *Aþþan jabþe þreihanda in izwaraizos gaþlaihtais (K., I, 6) / Але якщо терпимо, то заради нашої втіхи [7]* (невідцентрованість процесу та інактивність суб'єкта).

Враховуючи наведені вище положення, уточнимо, що готському медіопасиву були притаманні: пасивне значення (теперішній та майбутній часи), виражаючи афіційованість підмета, напр.: гот. *þizaiei mitaþ mitiþ matada izwis* (Mrk., IV, 24) / якою мірою мірєте, такою й вам буде відміряно [7]. У цій формі може бути названий діяч, напр.: гот. *iþ jabai allai praufetjand, iþ innatgaggai has ungalaubjands aiþbau unweis, gasakada fram allaim, ussokjada fram allaim* (K., XIV, 24) / але коли всі пророкують і заїде хтось невіруючий, викривається усіма, осуджується усіма [7]; неперехідно-зворотне значення, яке виражало додатковий відтінок, характерний для присудка стану, підкреслюючи разом із тим перенесення значення дієслова зі сфери фізичних, зовнішніх процесів у сферу процесів духовних, які зароджуються у самій людині, напр.: гот. *allai auk ni gaswiltam, iþ allai inmaidjanda* (K., XV, 51) / ми всі не помremo, проте всі змінимося [7].

Характерним є те, що вживання дієслова зі зворотним займенником під час збереження медіального значення підкреслює більший ступінь участі суб'єкта у цьому процесі, напр.: гот. *jah inmaidida sik in andwairþja ize* (Mrk., IX, 2) / і перетворився він у їх присутності (прийняв інший вигляд); *swa ni bidjaif jus: atta unsar þu in himinam, weihnai nato þein* (Matv., VI, 9) / Отче наш, всемогутній, да святиться ім'я Твоє [7]; моральний стан та афект уособлювалися у готському медіопасиві не як певна якість суб'єкта, а як процес, що раптово охоплює суб'єкт (афект), або власне у ньому відбувається, напр.: гот. *wesunuh þan garaihta ba in andwairþja gudis, gaggandona in allaim anabusnim jah garaihteim frauþins unwaha* (L., I, 6) / й обидва вони були чисті перед Богом, бездоганно виконуючи заповіді й постанови Господні [7] тощо.

Спираючись на досліджені вище аспекти, можна стверджувати, що готський медіопасив досить обмежений, саме тому до системи станових протиставлень було включено альтернативні конструкції, а саме: лексичне угруповання дієслів IV класу та конструкції копула + дієприкметник II перехідних дієслів.

Згідно з науковими поглядами М. Гухман, Ю. Жлуктенка, В. Євченко, М. Лебедько, Т. Яворської, IV клас слабких дієслів готської мови являв собою досить обмежене лексичне угруповання: усі дієслова були неперехідні, причому більшість з них означала настання стану, незалежного від дії суб'єкта, тому співвідношення ознаки, що визначалася дієсловом, із носієм цієї ознаки, суб'єктом-підметом, було тотожним з цими значеннями, які виражалися медіопасивною формою. Ця близькість станових значень двох категорій виступає при порівнянні дієслів IV класу із медіопасивом перехідного дієслова, утвореного від спільного кореня, напр. пор.: гот. *jah hlaiwasnos usluknodedum* (M., XXVII, 52) / і труна

відкрилася — *ni uslukaindau daurons Jairusalets* (Neh., VII, 3) / нехай не відкриються ворота Єрусалима [7].

Загалом першим на послідовне використання дієслів IV класу в парадигмі категорії стану вказав свого часу Я. Грімм [5] у праці «Німецька грамати́ка». Вчений включив цей клас дієслів у розділ, в якому розглядав категорію медіума. Докладніше характеризували цей клас готських дієслів Л. Майер, Г. Герінг, М. Гухман та ін. Група дієслів IV класу була живою продуктивною категорією, майже всі вони мали префікси та набували різних відтінків станового значення. Вирішальною особливістю дієслів IV класу було те, що ці форми ніколи не вживалися у реченні, в якому був чітко окреслений діяч.

Змістове протиставлення вищенаведених дієслівних груп можна презентувати таким чином, напр.: гот. *du ni sprauto wagjan izwis fram abin nih drobnan* (Th., II, 2) / щоб не вагатурися і не бентежитися — *þai drobjandas izwis / mi, хто вас бентежить* [7]. З прикладів видно протиставлення невідцентровому процесу доцентрового або ознаку, що характеризує інактивний суб'єкт, ознаці, що створює активний суб'єкт.

Другою альтернативною становою конструкцією було поєднання дієприкметника II з формами дієслів *wisan* та *wairþan*. В. Євченко, досліджуючи альтернативні станові конструкції готської мови, зазначає, що у конструкціях дієприкметника II із формами дієслів *wisan* та *wairþan* носієм станового значення був дієприкметник; форми службових дієслів вносили модифікації переважно темпорально-видового характеру. У структурному відношенні ці словосполучення являли собою іменний присудок та узгоджувалися у роді, числі, відмінку, тобто дієслова *wisan* та *wairþan* виконували функцію копули (зв'язки) [4].

Конструкція дієприкметника II із формами теперішнього часу дієслова *wisan* вживалася для позначення якого-небудь стану або якості, наявних у теперішньому часі, але які водночас були результатом попередньої дії, напр.: гот. *þaiei hnasqjaim wasidai sind* (M., XI, 4) / ти, що одягнуті у м'який одяг [7]. Медіопасивні форми від цих же дієслів не мали результативного значення й зазвичай підкреслювали реалізацію самого процесу. Порівняємо значення медіопасиву дієслова *wasjan* у реченні, напр.: гот. *ei hauhjandau atta in sunau* (J., XIV, 13) / щоб прославився батько у синові із поєднанням *haugips ist*. Варто узагальнити, що конструкція дієприкметника II із формами претериту дієслова *wisan* «бути» означала стан, якість, які були наявні в минулому часі та водночас результатом переддії, напр.: гот. *usbida auk anaþaima wisan silba ik af Xristau faur broþruns meinans þans samakunþans bi leika* (Rom., IX, 3) / тому що я бажав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені тілом [7].

Разом із тим ця конструкція могла вживатися для позначення якого-небудь факту, що стався у минулому часі (констатуючий минулий час), напр.: гот. *jah was imma gataihan fram ahmin framta weihin* (L., II, 26) / *й було йому пророковано духом святим* [7].

Окрім цього, поєднання дієприкметника II із формами теперішнього часу від дієслова *wairþan* «ставати» було засвідчено лише один раз. Наявність форм медіопасиву теперішнього часу, форм теперішнього часу дієслів IV класу та, нарешті, поєднання дієприкметника II із формами теперішнього часу дієслова *wisan* «бути» не залишало, вочевидь, місця для вживання подібних конструкцій.

Навпаки, поєднання дієприкметника II із формами минулого часу від дієслова *wairþan* «ставати» були досить розповсюджені у готських текстах, напр.: гот. *swaswe raihtis jus suman ni galaubideduþ guda, ip ni gaarmaidai waurþuþ þizai ize ungalauþeinai* (Rom., XI, 30) / *бо, як ви в минулі часи не повірили Богові, а тепер є помилувані через їхній непослух* [7] тощо.

Результати дослідження та обговорення. Під час наукової розвідки було здійснено спробу

дослідити та реконструювати розвиток категорії стану готської мови. Оскільки медіопасивна парадигма готської мови була недосконалою, то категорія стану змушена була наповнитися, окрім класичних (медіопасив), альтернативними становими конструкціями (копула + дієприкметник II, конструкції із дієсловами IV класу). Попри розмаїття засобів вираження значень, пов'язаних із категорією стану, в готській мові не існувало єдиної граматичної станової парадигми. Багатозначність однієї й тієї ж форми та категорії перепліталася з наявними синонімічними утвореннями, що, у свою чергу, зумовлювало суперечливість та опозиційність уживання давньогерманських станових конструкцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Всі окреслені факти більш детально розкривають особливості творення та вживання категорії стану у готській мові й дають можливість розпочати історичний огляд типології станових опозицій в інших давньогерманських мовах — давньоанглійській, давньосаксонській, давньонімецькій та давньоісландській у наших подальших наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Готы и их язык : учеб.-метод. пособ. для студ. отделения романо-германской филологии / сост. Н.Г. Николаева. — Казань : Казан. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина, 2003. — 32 с.
2. Гухман М.М. Развитие залоговых противопоставлений в германских языках: Опыт типологического исследования родственных языков / М.М. Гухман. — М. : Наука, 1964. — 294 с.
3. Дубинин, С.И. Готский язык : учеб. пособ. / С.И. Дубинин, М.В. Бондаренко, А.Е. Тетеревёнков. — 2-е изд., доп. — Самара : Изд-во «Самарский университет», 2006. — 148 с.
4. Євченко В.В. Готська мова. Тексти, коментар, словник : навч. посіб. / В.В. Євченко. — Житомир : ЖДПУ, 2002. — 408 с.
5. Grimm J. Deutsche Grammatik, Bd. IV. Göttingen, 1937, S. 21–22.
6. Steinberg W. Elementarbuch des Gotischen. Heidelberg, 1920, S. 196.
7. Огляд готичної Біблії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.wulfila.be/gothic/browse/> (дата звернення: 11.10.2016).

REFERENCES

1. Goty i ikh yazyk [The Goths and Their Language] : ucheb.-metod. posob. dlia stud. otdeleniia romano-germanskoj filologii / sost. N.G. Nikolaeva. — Kazan : Kazan. gos. un-t im. V.I. Ulianova-Lenina, 2003. — 32 s.
2. Gushman M.M. Razvitie zalogovykh protivopostavlenii v germanskikh yazykakh: Opyt tipologicheskogo issledovaniia rodstvennykh yazykov [Development Voice Oppositions in Germanic Languages: Experience Typological Study of Related Languages]. — M. : Nauka, 1964. — 294 s.
3. Dubinin S.I. Gotskii yazyk [Gothic] : ucheb. posob. / S.I. Dubinin, M.V. Bondarenko, A.Ye. Teterevionkov. — 2-e izd., dop. — Samara : Izd-vo «Samsarskii universitet», 2006. — 148 s.
4. Yevchenko V.V. Gotska mova. Teksty, komentar, slovnyk [Gothic. Texts, Comments, Dictionary] : navch. posib. / V.V. Yevchenko. — Zhytomyr : ZhDPU, 2002. — 408 s.
5. Grimm J. Deutsche Grammatik, Bd.IV. Göttingen, 1937, S. 21–22.
6. Steinberg W. Elementarbuch des Gotischen. Heidelberg, 1920, S. 196.
7. Ohliad hotychnoi Biblii [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.wulfila.be/gothic/browse/>. — data zvernennya: 11.10.2016.